№ 40 — ՔՍԱՆ ԵՒ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԿԻՒՐԱԿԷ 15 ՅՈՒՆԻՍԻ 1886

ՄԵՂՈՒ

Տարեկան գինն է 10 ռուբլի.
վեց ամսուանը՝ 5 ռ., երեք ամսուանը՝ 3 ռ., ամիսը 1 ռ.
Առանձին համարներով իւրաքանչիւրը 5 կոպէկ.

Խմբագրատունը բաց է ամեն օր բացի կիւրակէ եւ տօն օրերից առաւօտեան 11—2 ժամը կէսօրից յետ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի խմբագրութեան հասցէով.— Въ ред. газеты «Мегу Айастани», въ Тифлисъ, կամ Redaction de «Meghou Haïastani», à Tiflis.
(Caucase).

Խմբագրութեան ուղղած թէ յօդուածները եւ թէ նամակները պէտք է պարզ գրուած լինեն գրողի ստորագրութեամբ եւ հասցէով. Խմբագրութիւնը կարող է փոփոխել, ուղղել եւ կրճատել յօդուածները. Խմբագրութիւնը իւր վերայ չէ առնում յետ ուղարկել յօդուածները եւ պահում է երկու ամիս մինչեւ ցպահանջ.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են ամեն մի բառին 2 կոպ. Յայտարարութիւնները ընդունվում են հայերէն եւ օտար լեզուներով. Յայտարարութիւնները ընդունվում են միմիայն պ. Շահմիրզեանի պավիլիօնում.

Խմբագրութիւնս խնդրում է «Մեղու»-ի այն բաժանորդներին, որոնք դեռ ևս չեն վճարել տարեկան բաժանորդագինը, փութով հասուցանել այն մեզ. Նոյնը խնդրում է և անցեալ տարուան ապառիկների վերաբերութեամբ.

—

Կարելի է «Մեղու»-ին ստորագրվել մայիսի 1-ից և յունիսի մէկից վճարելով վեց րուբլի, իսկ կիսամեայ բաժանորդագինն այսինքն յուլիսի 1-ից 5 ռուբլի է.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.
Ներքին Տեսութիւն. — Նոր-Նախիջեան.—Շուշի.— Մեծ-Գարաքիլիսա.—Ալեան:
Մանր լուրեր.
Քաղաքական. — Քաղաքական լուրեր.
Խառն լուրեր.
Յայտարարութիւններ.
Բանասիրական. — Իմ ճանապարհորդական յիշողութիւններից.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ

24 մայիսի 1886 թ.

(Թղթակցութիւն «Մեղու Հայաստանի» լրագրի)

Մեր քաղաքի մայիս ամիսն էլ ուրիշ երկիրների մայիսներից վատ չէ լինում. բայց այս տարի գրեթէ մայիս չը տեսանք, բացի մի քանի օրերից: փոշի, տօթ, սարսափելի մանր—բոռ ճանճ և այլն:

Իսկ մեր Դօն գետի գարնանային ճոխութիւնը՝ մշտնջենաւոր է միշտ: գետը՝ ափերից բարձրանալով փռուվում— տարածվումէ 6—7 վերստ և նմանում ծովի, և՝ քաղաքից նայողի առաջ իւր արծաթափայլ ցոլքովը, աչքի ու սրտի հաճելի մի տեսարան է ներկայացնում:

Այսպէս. բնութեան մի կատարեալ օրուայ մէջ, երեք փոքրիկ երեխաներիս հետ առած, դիմեցի դէպի գետի կողմը:

Ճանապարհիս՝ անցնելով մեր Նիկողոս-աղայի տանը առջեւից, տեսայ իրեն—նստած:

— Իվան Նիկիտիչ բարով. ո՞ւր տեղ կը տանես տղոցը, հարցուց:

— Ջրելու դէպի գետը—եալին: Սոքա մամայ ծառեր են. պիտի գարմանես—Ջրես, (կրթես և խնամես ըստ կարողութեանդ և հասկացողութեանդ) որ ծաղկին — մեծանան: Նիկողոս-աղա, ո՞նց ես, ի՞նչպէս է բանը… այսօր տօ՞նն էր:

— Տօնն էր.. Գուն… ծիծաղումենք միասին:

Նիկողայոս-աղա Աճեմեանը անզաւակ մի մարդ, և՝ հարուստ, և՝ բոլոր հասարակութիւնից համակրուած մի անձն է: Այս պատուական բնաւորութեան տէր մարդը՝ մենք սպասումենք, որ նա մի մեծագումար առանձին կերպ բարեգործութեան համար մտածումէ և մտադիր է երեւում իրագործել գործով: Ցուսանք:

Կայ մարդ, որը յաջողակ է լինում առաջ է և ամենայն ինչ լի. բայց բաւական չէ լինում ոչ մի բանով, ոչ մի օր և ոչ մի ժամ այլ հոգսալից գանգատաւոր և դըժգոհ: Եւ կայ մարդ, որը նոյն դրութեան մէջ է գտանվում բաղդաւորութեամբ. բայց իւր բնական կազմուածքովն գոհ է, զուարթ է և երջանիկ է զգում ինքնիրեն: Ահա մեր Նիկողայոս-աղան վերջինի տեսակիցն է: «փորձէ՛ փափուկ և քաղցըր կերպիւ նայել մարդոց վերայ,— ասումէ մի գիտնական— և մի՛ գոռոզանալ վրազելու նոցա հետ խօսակցութեամբ. այն ժամանակ համակրելի ու քաղաքավարի սովորութիւնը կը պատուաստուի քու մէջ:» Մի ուրիշ Եւրոպացի բնագէտ ասումէ. «մենք այնքան բաւականութիւն չենք տալիս մեր քաղաքականութիւնով և քաղցրախօսութիւնով ուրիշներին, ո՛րքան մենք մեզ»: Այս բնաւորութիւններն էլ ունի մեր Նիկողայոս-աղան. և այդ մասին էլ ինքը գոհ է և ամենիցս էլ համակրուած և ընդունուած:

Սմայլսը ասումէ. «դժուար է և անկարելի է համակրել, պատուել այն մարդուն, որը թէև չէ զարնում քու քթին — երեսին, բայց ունի սովորութիւն անմիտ խօսքերով անպատուել քու ինքնասիրութիւնն— և հպարտանում, երբ թափումէ քու գլխին վիրաւորիչ ու անտեղի խօսքեր»: Այսպէսներ էլ իմ շուրջը գտանվումեն:

— Երեխաներիս հետ գնացինք հասանք մեր խեղճ Ս. Թորոս եկեղեցին, որը ունի պատուական պարտէզ, և՝ որի համար մենք միշտ շընորհակալ պէտք է լինինք մեր ծերունի պատուաւոր Թադէոս-աղա Քեկէ—Շահինեանին: Այս եկեղեցին քաղաքիս արեւելեան ծայրին է կանգնած: Բակումը կայ փոքրիկ, փայտեայ մի շինութիւն, որի մէջ զետեղուած է ծխական դպրոցը: Մտայ սենեակը՝ և մի պլանդակ տիրացուի միջնորդութեամբը գիտեցի կեղտոտ սենեակի մեծութիւնը 6—8 կանգուն տարածութիւնից փոքր էր երեւում: Դրասեղանները կեղտոտ, անյարմար և ախոռային: Իսկ ուսուցչի սեղանը (ամփիօն) նմանում է շարժուն խեցգետնի ոտների և կեղտն էլ ծայրերից կաթկթում: Այս ամենը այնքան մէկմէկ կից շարուած էին, որ կարելի չէր մէջտեղերում քայլ առնել:

— Ո՛րքան աշակերտ ունի դպրոցը՝ դիմեցի դէպի տիրացուին:

Ցիսուն երկու, պատասխանեց նա:

— Ո՞վ է սովորեցնում:

— Տէր-Մկրտիչը և Տրապզոնցիի որդին:

— Ի՞նչպէս կարելի է այս խղճանոցին մէջ 52 երեխայ աշակերտներ անդաւորել--աղած ձուկերի տակառի նման:

— Ջեմ խապար… Տիրացուն ծիծաղումէ: Ես էլ ծիծաղեցի տիրացուի խոշոր ու սեւ ատամները տեսնելով:

— Տեսուչը, որպէս հսկող և կառավարիչ այս դպրոցի վերայ, յաճախո՞ւմ է…

— Ես չը գիտեմ. այդ նման բաներ ինձ մի՛ հարցնէք. մեր բանը չէ, պատասխանեց տիրացուն անբաւական ձայնով:

Այս նման դպրոց. այն էլ մեր Նախիջեւանին մէջ…

Ամաչենք…

Յետոյ գնացինք մտանք պարտէզը և նստանք ծառերին տակ: Այստեղ տեսայ երկու երեխայ հայ աղջիկներ. հրաւիրեցի մեզ մօտ և դաշկինակից հանեցի արմաւ, դըմի կուտ և անուշիկ ու բաժանեցի իմ երեխաներիս հետ միասին:

— Ի՞նչ է անունդ, հարցուցի մէկին:

— Լուսիկ:

— Քո՞ւ, հարցուցի միւսին:

— Վառիչկա:

— Հայրդ ո՞վ է, հարցուցի Վառիչկային:

— Վառենցով: (Այս ի՞նչ է, մըտածումեմ):

— Վարժատուն կերթա՞ս…

— Չէ:

— Ինչո՞ւ… Հա՛նա ձեզմէ շատ հեռու չէ աղջիկներու վարժատունը, (Հաիփ. դպրոցը) թո՛ղ երթայիր տա՞…

— Պիտի երթայի, ամա չ՛առին: —«Нельзя», ասիլին մամայիս:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԻՄ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԱԿԱՆ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ.

—

(Նօթեր ուղղեւորութեան [illegible])

—

(Շարունակութիւն և վերջ *)

—

Ջիպուխլիի մօտ էինք. Նոր երեւում էր մեր առջև լայնածաւալ Սեւանի լիճը, հնումն Գեղամայ-ծով, որ երկինքը ծածկուեցաւ թանձր և մթին ամպերով. քիչ յետոյ, երբ գիշերը տարածել էր իւր մութ քօղը աշխարհիս երեսին, սկսուեցաւ ամպերի ուժգին որոտումը և յորդ անձրեւի տեղալը. կրակէ շանթերը կարծես վազում են մեր առաջից և քամակից, մի առ ժամանակ—մի քանի ակընթարթ— երեւում են ծովի չերտ-չերտ, մէկը միւսի վերայ դասաւորուած ալիքները, լուսաւորվումէ ամենայն տեղ, դղրդում են ծովի ժայռերը, յետ ու առաջ են թռչկոտում ձիանները, ապա դարձեալ ամեն բան ծածկվում և անհետանում է գիշերային մթութեան և խաւարի մէջ. Կար մի ժամանակ, որ Մեծ-Մասիս առասպելները հալած իւղի տեղ ընդունած՝ երբ փայլատակում էր երկինքը, ես մի բուռը աթարի փշրանք ձեռիս, վազում էի կայծակին բռնելու և նրա երկաթից ինձ համար սուր պատրաստել տալու. մեծ հրճուանք և զուարճութիւն էի զգում, երբ որոտում էր երկինքը և կայծակի սոսկալի շառաչիւնից դողում էին երկիր ու երկին. այո՛, այդպիսի ժամանակ ես դուրս էի թըռչում «կայծակներ որսալու» համարձակ և անվախ խաղում էի կատաղած տարերքի կամ բնութեան հետ… հրեշտակի մտրակը (կայծակը), որ մամիս ասելով հարուածում էր սատանաներին, անզօր էր. վախեցնելու ինձ, որովհետեւ նրան բռնելու համար, նախ ես խաչակնքում էի երեսս հետեւաբար և չարերին արգելում եմ ստուէրի տակ պահուելու… ախ, մանկութեան անհոգ և անմեղ օրեր, ինչո՞ւ դուք այդքան վաղանցուկ ու կարճատեւ էք. էլ ի՞նչ կայ կեանքի մէջ զուտ մարդկային, այնքան վսեմ ու գեղեցիկ, թանկագին ու անգնահատելի, եթէ ոչ մանկական հասակը . . .

Այդպէս ուրեմն՝ Յուլիսի 24-ի գիշերը ես կորցրի կայծակի դէմ մաքառելու կարողութիւնս. առաջին անգամն էր, որ ես սոսկացի ամպերի ժայթքումից. թէ ցրտից և թէ երկիւղից ամբողջ մարմնով դողում էին նաև եղբայրս և կառապանը. Քանի գնում ճանապարհը այնքան վտանգաւոր էր դառնում. բաւական էր, որ մի քանի քայլ միայն չըզուէին ձիանները կամ սայթէր նրանցից մէկի ոտը դէպի ծով անկասկած և վերջացած կը լինէր մեր գոյութեան հարցը. Ի՞նչ պէտք էր կամ ի՞նչ կարող էինք անել. մի կողմը՝ քարաժայռն է, միւսը՝ անյատակ լիճը. ձիանները ամեն մի որոտումի և փայլատակման հետ, խրտնում և վեր-վեր էին ցայթում. այսպիսի անորոշ—կրիտիքական դրութեան մէջ, մենք բոլորովին մոռացել էինք մեր առջև կանգնած անցորդ բանուորների և զօրքի համար սահմանուած սենեակները (этапный дворъ)՝ մենք տեսանք դուրս լապտերի աղօտ լոյսը՝ ինչպէս մի ազատարար հրեշտակի և աճապարեցինք դէպի այդ շինութիւնը. մի պարկեշտ մի խելօք պահապան կար այդտեղ Մանկասար անունով. նա շատ գոհ եղաւ մեր անակնկալ այցելութիւնից. վառեց խուցի վառարանը և չորացրեց մեր հագուստները, որոնք անձրեւի տարափի տակ սպառ թրջուել էին. կային այդ տեղ թէ մահճակալներ և թէ ուրիշ զանազան կահ կարասիք ու իրեղէններ. գիշերը հանգիստ, շատ հանգիստ անցաւ. լուսադէմ ժամը 3-ին, ըմպելով Մանկասարի ձեռօք պատրաստուած համեղ թէյը, մենք առաջ շարժուեցինք. Ելենովկայ կայարանում նոր էր բացուել արշալոյսը. ծովը մի տեսակ ծիրանի գոյն էր ստացել, իսկ բաց մանիշակագոյն երկինքը, վերջնալոյսի նման, տեղտեղ կարմրին էր տալիս. սարերի քամակից դուրս էր վազում ցերեկուայ լուսատուն, երբ տեսակցելով Գեր. Արիստակէս վարդապետի հետ, որ գալիս էր ս. Էջմիածնից, շարունակեցինք մեր ուղին. դեռ չ՚անցած Հրազդանը—Ջանգուն— բարձրացանք մի քարքարոտ զառիվեր, մի անգամ ևս փոխեցին ձիանքը Ախտայ կայարանում և ահա մենք Դարաչիչակ կամ Ծաղկունեաց-ձոր առանումն էինք.

Դարաչիչակը Ռուս աղանդաւոր Մալականների գիւղ է. Երեւանի առեւտրական տեղերի և անձանց ամառանոց. դա հընումն եղել է Կեչրոր քաղաքաւանը և կենդրոն Ծաղկունեաց կամ Վարաժնունեաց գաւառի. շինուած Ապիրատ Պահլաւունուց և Գրիգոր Մագիստրոսից 1031—1033 թ. անտառապատ է հովասուն օդով և կաթնահամ ու առողջարար ջրով. Գիւղի դիրքը բարձր զառիվերի կուրծքին է. ունի բաւական մաքուր և վայելուչ շինութիւններ. Առաջին օրը մենք իջեւանեցինք հիւրանոցում, իսկ հետեւեալ օրը վարձեցինք մի սենեակ, ծերունի Մալականից, որը շըջապատուած էր համանման բազմաթիւ սենեակներով.

Այստեղ իմ առաջին գործը եղաւ այցելել հայրենի կիսակործան աւերակներին, որոնցից մէկը իւր ունեցած արձանագրութիւնով հաստատում է հայկական 482 թ. շինուած կամ հիմնարկուած լինելը.

«ՆՋԲ. Թուին. Ի Թագաւորութեան
« Գագկայ և Հայրապետութեան Տեառն
« Սարգսի ես Գրիգոր Մագիստրոս որ-
« դի Հասանայ շինեցի զեկեղեցիս ինձ
« ի բարեխօսութիւն և իմ պատրոնին և
« իմ որդիացն, որք ընթեռնոյք զիս յա-
« ղաւթս յիշեցէք ի Քրիստոս աղաչեմ »,

Այսպէս է խօսում մեծ միջին— վանքի դռան կամարի արձանագիրը. Որի մասին Գեր. Հ. Ղ. վ. Ալիշանը իւր քաղաքական աշխարհագրութեան մէջ հետեւեալն է ասում. «Մեծագոյնն հրաշակառոյց անսին զմբեթաւ՝ որ անկաւ ի սասանութենէ յամին 1827. կայ նմա և արձանագիր յիշատակի պատուոյ Մագիստրոսին յամին 1051. և նորոգողաց և ընդարձակողաց վանացն ի սկիզբն ԺԴ դարու՝ յայլ եկեղեցիս». և այլն.

Այդ սրբավայրերը՝ բացի նկուղներն ու անյայտ շինութեանց բեկորները՝ թուով չորս հատ են. 3-ը պարսպի մէջ, իսկ մէկը փոքր ինչ հեռու դրանցից, բոլորն էլ հարուստ են գեղեցիկ և նուրբ մանուածքներով, քանդակներով և յիշատակարաններով. Պարսպի մէջ զետեղուած են մի շարք հին և նոր յայտնի անձնաւորութեանց գերեզմանները, խաչարձաններով կամ քանդակագործ տապանաքարերով զարդարուած. Իսկ դատարկ տեղերը, որ ամենագեղեցիկ պարտէզ կամ ծաղկանոց կարող էր լինել, հոգեւոր իշխանութեան ներկայացուցիչը չատացել էր միայն առւոյտ (եօնջա) սերմանելով..

Ծաղկունեաց-Ձորում մի կուսակրօն վանահայր կար, որ կիւրակէ և տօն օրերին պատարագում էր Քրիստոս. իսկ ժողովուրդը անխտիր ռուս, հայ, յոյն, վրացի և այլն, կանայք թէ այր մար-

---

*) Տես «Մեղու» № 39.

— Ի՞նչ պատճառով այդպէս ասիլին:

— Մամաս գնացել էր իմանալու, կ'առնի՞ն տէին,— «Нельзя» ասիլին.

Այստեղ իմ [illegible] վայր ընկաւ. զգացի մի ներքին սառնութիւն, և խեղճ երեխայի վերայ միւս անգամ նայել չը կարողացայ...

Ծխական դպրոցների բարեկարգութիւնը լաւացնել, ապահովացնել և լուրջ հսկողութեան տակ առնել է հարկաւոր: Բայց շա՛տ լաւ յայտնի է, ինձ, որ այն մարդիկը, որոնք քաղաքի պաշտպան են իրենց ցոյց տալիս, սոցամէ ոչ մէկը ոտք չէ դրած ծխական դպրոցների շէմը: Բայց կլուբի պարտիզում ակմբի կակուղ աթոռների վերայ բազմել (ձմեռուայ երեկոներին, ինձ հետ միասին) ծոռումաբանող, հոգաբարձու լինել ցանկացող, սուտ «ա՛խ ու օ՛խ» անող պարոնները արդեօք մի անգամ մեր դպրոցների համար շահաւէտ առաջարկութիւն արե՞լ են. նիւթական ապահովութեան համար հարց ծագեցուցել և աշխատե՞լ են... Ո՛չ... Հասկացող մարդիկ կ'ասեն, որ «ապահովացուցէ՛ք դպրոցները գումարներով, քանի որ միջոցները ձեռքերումդ է, որոնց տոկոսիններովն ապագայում կարողանան գոյութեան մէջ հնալ ձեր վարժատունները—կրօնն և լեզուն»:

Եթէ «սկսենք տարին տարենական հասարակական արկղից, այսինքն, քաղաքական եկամուտից 15 կամ 20 հազարական ռուբլի ջոկել և տալ մեր դպրոցների անուամբ, հիմնական անխախտելի գումար գոյացնելու մտօք. և փոքր ժամանակի մէջ աննկատելի կերպիւ 200—300 հազարներ կազմելով փոքրը ի շատէ ապահովուած կարող կը լինին մեր Թ. դպրանոցը և Արուեստաւորացը և ծխականներն: Ի սէր Աստուծոյ մտածեցէ՛ք և սկսեցէ՛ք:

Ց. Պապասինեան.

ՇՕՌՈՒԹ

19 մայիսի 1886 ամ.

(Թղթակցութիւն «Մեղու Հայաստանի» լրագրի)

Ամեն մի ճանապարհորդ և հետաքրքիր անձն Հայաստանի գաւառների որ կողմից որ անցնում է հանդիպում է շքեղ և հոյակապ վանքերի, մատուռների և եկեղեցիների, որոնք ժամանակի հոսանքների տակ ճմլուելով աւերակ են դարձած ու քայքայուած, և ակամայ շարժում է մարդուս զգացմունքն ու ձգում մի տխուր տպաւորութեան տակ, և պատկերացնում աչքի առաջ մեր նախնեաց բարեպաշտութեան պըտուղը և անձնուէր սխրագործութիւնները. և ոմանք կանգուն մնալով ամայի վայրերում իրենց շքեղ տեսարաններովը անյագ գրաւում են դէպի իրենք անցաւորի ուշադրութիւնը: Այդ հնադարեան սրբավայրերից մինն է և Շօռութայ սուրբ Լուսաւորչի վանքը, որի սրածայր գագաթը յիշեցնում է նորա փառաւոր անցեալը: Այդ վանքը ենթարկուելով ժամանակի աղղու ճնշմանը, կորցրել է իւր սեպհական կալուածքը, կայքը և կարողութիւնը. և այժմ ներկայացնում է մի տխուր տեսարան. սակայն վերջին ժամանակներս ի շնորհս մի քանի բարեպաշտ Շօռութեցի անձինքների յատկացրած է նոյն վանքին մի քանի կտոր ջրարբի վարելահող, որ բաղկանում է երեք կամ չորս խալվարատեղից և մի ձեռատունկ անտառ, որ ունի մօտաւորապէս 10,000 ի չափ հասած և գործածելի ծառեր. նոյնպէս և բաւական ջուր, որ համարվում է վանքի սեպհականութիւն: Յիշեալ պարեպաշտօն անձինքն չը մոռանալով իրենց նախնեաց նուիրական սրբավայրը, ի նըկատի ունենալով նրա ապագայ քայքայումը և վնասաբեր հետեւանքը, ու միշտ կանգուն պահելու համար, իբրև մի յիշատակ հին սերունդից մնացած. նախահոգ են եղել մի քանի կտոր հող յատկացնելու և տարեկան կապալաւ տալու յօգուտ վանքին, որով և ձեռք են բերել մի փոքր գումար, այժմ սկսել են վերանորոգել թէ՛ վանքի սենեակները և թէ՛ քանդուած ու փլչած պարիսպը, որպէս զի չ'անհետանայ աշխարհի երեսից. ուստի և խնդրագրութեամբ դիմել են Վեհափառ Հայրապետի ազգիս տնօրէնութեանը նըշանակելու Երնջակու վանքի միաբան Սարկաւագ Միքայէլն վանահայր նոյն վանքին, որպէս զի անտէր և անօգնական մնալովը չը զրկուի վանքն իւր ունեցած կալուածից և սեպհականութիւնից: Հոգևոր իշխանութիւնը լաւ կ'անէր, որ այսպիսի վանքերում, որոնք գէթ մասնաւոր վարելահող ունին, նշանակէր մի վարդապետ կամ այրիացեալ քահանայ, թէ՛ վանքի վերանորոգութեան համար և թէ՛ նրան կալուածներն անկորուստ պահելու և արդարև մի նոր սեպհականութիւն շահած կը լինէր Էջմիածնայ վանքի համար, թէ չէ՛ այսպէս օրէցօր մընալով կը հասնի այն վիճակին, որ բոլորովին կ'օտարանան նրանց ունեցած հողերն էլ և կը քայքայուի վանքի պատերն և նա կ'անհետանայ մոռացութեան մէջ, ինչպէս կան և եղել են շատերն:

Ճանապարհորդ

ՄԵԾ-ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԱ

20 մայիսի.

(Թղթակցութիւն «Մեղու Հայաստանի» լրագրի)

Բժշկականութեան սկզբմունքը ընդունած է նաև ռամիկ ժողովուրդը, որի հետեւանքն այն է, որ գիւղերում շատ մարդիկ, անգամ և կանայք բժշկութիւն են անում. հիմնելով իւրեանց գիտութիւնը դարաւոր փորձերի վերայ. փորձեր, որոնցմով մարդիկ բժշկուել և ապրել են: Այդ մարդիկ, ոչ թէ ամեն ցաւ հասկանում են, ո՛չ. այլ դոցանից ամեն մէկը իւր մասնագիտութեան վերաբերեալ փորձերով դեղերն ունի սահմանած, որը վէրաւորվածի, որը փորացաւի, որը գլխացաւի, որը ոսկրացաւի. նոյնպէս և մանկաբարձութեան և այլն և այլն, որոնց բժըշկելու համար դեղօրայքը պատրաստում են ծաղկից, քոլից, արմատներից, նոյնպէս և գիտնական բժըշկականութեան մէջ յայտնի դեղերից: Այս դրութեան մէջ, եթէ այս այսպէս չը լինէր, գիւղացին իւր կեանքը շատ դէպքում վտանգի ենթարկած կը լինէր, ըստ որում նորա մօտ ոչ բժիշկ կայ, ոչ դեղատուն, հակառակ դէպքում՝ ո՞ւր է նորա միջոցը «վիզիտի» և դեղի փողերը: Պատահել է, մեր աչքի առաջ տեսնել, որ ամենահմուտ բըժիշկն անգամ մարդուս խեղդուելուց չէ կարողացել ազատել (արանով ես դոցա վերայ առաւել ձգելու միտք չ'ունիմ), այն ինչ մի որև է պառաւ կին այդ մարդու կոկորդը մի տեսակ փուշի ածելով՝ ազատել է այդ մարդուն տարապայման մահի ճանկերից:

Մեր խօսքը նոցա մասին չէ, որոնք դալաքութիւնը բժշկութեան փոխարինելով, սկսում են սորանից նորանից արիւն առնել և մարդկանց մահուան դուռը հասցնել, այլ մեր խօսքը տնային առձեռն բժշկականութեան մասին է, որով մարդիկ իրանց կեանքը մահու վտանգից փրկում են...:

Այդ տեսակ բժշկականութեան է վերաբերում և կատաղած շան կըծածի դէմ գիւղացիների արած բժշկութիւնը, որի մասին, վերջին ժամանակ մեր լրագիրներում շատ գրուեցաւ, ընդունելով այդ ցաւին դարման «ալաքլունդ» միջոցը, որի մասին 1884 թուին «Մեղուում» համ գրել, համ էլ այդ միջոցից մի քանի հատ նմուշ ուղարկել եմ յարգոյ խմբագրութեանը: Փորձը ցոյց է տալիս, որ ալաքլունդը ազատում է մարդուս կատաղած շան կըծածից, որի շնորհիւ այսօր շատ մարդիկ ազատուած են և շարունակում են իւրեանց կենցաղավարութիւնը: Այդ միջոցը մանր փշրելով գինու կամ ջրի հետ հիւանդին խմեցնում են, որից յետոյ հիւանդը այնքան ժամանակ պիտի մնայ, գայ, մինչև որ նորա սեռական անդամից մի տեսակ կոշտ կոշտ և արիւնոտ հեղուկ թափուի, որին լակոտներ են ասում. այդ կոշտերը—եթէ բժշկութիւնը ուշացնում են—խոշորանում է և դժուարացնում բժշկութիւնը, որից յետոյ հիւանդի բերանը սաստիկ փրփրում է և կատաղում, նորան կապում են շղթայով և գլխին մոխիր մաղում, որից յետոյ հոգին աւանդում է խեղճը:

Որովհետև այդ բանը այժմ ընդհանուր խօսակցութեան նիւթ է դառել, այդ պատճառով յուսալի է, որ բժշկականութիւնը քննութեան կ'ենթարկէ «ալաքլունդը», դորա մասին իւր ազատ կարծիքը յայտնելով: Առհասարակ այդ միջա-

---

դիկ յաճախում են այդ տեղ: Ես ուժերիս և կարողութեանս չափով նկարեցի բոլոր աւերակները զանազան կողմերից և օրինակեցի արձանագրերը. աշխատանքս թերևս ապարդիւն չէր լինի, եթէ ինձանից մի երկու տարիներ առաջ այդ տեսարանները լուսանկարած չը լինէր պ. Ց. Քիւրքչեանը:

Մեր իջեւանած սենեակին կից, ապրում էր մի ոչ այնքան ունեւոր Հայ ընտանիք, որի անդամներից մէկն էր նորահաս և գեղեցիկ Մ.-ը. Նա դուարթ և աշխոյժով լի մի աղջիկ էր, դիւրեկան և բաւական գրաւիչ դէմք ունէր. ջինջ կապոյտ աչքերով և բաց-շագանակագոյն մազերով. Նա թէև մի հրաշագեղ մի անպատմելի գեղեցկուհի չէր, բայց և այնպէս ջոկվում էր մեր սովորական «սիրուն Հայ աղջիկներից» իւր վառվըռուն կամ կենդանութեան առաւելութիւնով. Առաջին օրերում ես ոչինչ չէի նկատում, բայց վերջում՝ բաւական պարզ և ակներև էին նորա սիրահարական [illegible]

[illegible]

խօսքով 16—17, թէ աւելի, ճիշդը չը գիտեմ, գարունների ծանօթ Մ. մեզ մօտ մի տեսակ ինքնակոչ տանտիկին էր.

Մայրը նկատում էր այս բոլորը, սակայն ցոյց էր տալիս թէ իբրև ոչ ինչ չը գիտէ, և, գուցէ, օրիորդի այդ տեսակ վարմունքը նրա թելադրութեամբ իսկ լինէր. դրանում անկասկած նա պտռումէր իւր դստեր բաղդը... բայց ես էլ ուրիշ դեր ունէի այդ թատերերգութեան մէջ. Մ. մտքում լաւ թափանցելուց յետոյ, շատ հեռու և սառն էի պահում ինձ. եթէ Մ. հա՛, հա՛, հա՛... այդպիսեաց յատուկ, ննչարգել ծիծաղում էր, ով գիտէ ինչ յիմար և դատարկ բանի համար՝ սեեռելով աչքերը իմ երեսին թէ կարող է շարժել և իմ հաւանութիւնը, ես մի տեսակ արհամարհական նայեացքով ցոյց էի տալիս զզուանք դէպի նրա արարմունքը—խենթութիւնը: Բայց դուք դեռ ծանօթ չէք իմ Մ.-ի հետ, դուք չը կարծէք թէ նա [illegible]

[illegible]

բոյ... Նրան ծանօթ էին շատ ռուսական ազատ ռոմաններ միմիայն սիրահարական ճիւղին վերաբերեալ, որի մէջ բաւական կրթուած և մշակուած էր. Նրա ճաշակը՝ խեղճ հօր, որ մի ծերունի աստիճանաւոր էր, ստացած ռոճկի կէս մասը հազիւ բաւականանար նրա հրաշագեղութեանը. նա գրեթէ միշտ անբաժան էր տուալէթից, ինչպէս կաթօլիկ Մամա Ցիսուսի խաչելութեան արձանից...

Մ. բաւական կոպիտ կոկետկայ էր. շարժումները ո՛չ այնքան չինծու, կոտրատուիլը թէև անբնական, բայց ո՛չ ձանձրալի, իսկ սէրը, ո՜հ, մի հարցանէք, սէրը կեղծ և վտանգաւոր... այն կային րոպէներ, որ տեղ ո՛չ թէ տարիքը, այլ հասակը խաղում էր իւր զօրեղ դերը. օրինակ՝ շատ գիշերներ անակնկալ նա բաղխում էր մեր սենեակի պատուհանը, ի հարկէ, անվստահօրէն, դողալով և երկնչելով . . . ծառային ես պատուիրել էի, որ զգուշացնէ նրան այդ տեսակ անամօթութիւնից, զզու- [illegible]

[illegible]

ցակայ էի տանից, բայց և այնպէս մեր զարգացած հայ աղջիկը դուրս չէր գընում մեր սենեակից և միշտ տակն ու վրայ էր անում իմ ունեցածները — գրքերս, թղթերս, հագուստս և այլն. եղբայրս ծաղրում էր մեզ երկուսիս էլ. Նա շատ անգամ ինձ բարկացնելու կամ իմ ատելութիւնը աւելի գրգռելու Մ.-ի դէմ, աչքը երեսիս, խնդրում էր օրիորդից, որ միշտ հսկէր մեր ծառայի վերայ, երթեւեկէր և ճաշէր մեզ հետ...

Աւելի շարունակել կեանքը Ծաղկունեաց—Ձորում, գրեթէ անհնարին էր ինձ, մանաւանդ որ վերջացրել էինք գործերս, ուստի օգոստոսի 8-ին ճանապարհուեցինք դէպի Աղէք.: Բաժանման ժամանակ շատ զգացուած և յուսահատ էր օրիորդ Մ.-ը, նա փոքրիկ մանուկի նման լաց էր լինում. աչքերը դարձել էին աղբիւրի ծորակներ. այդ դրութիւնը բնականաբար շարժեց և մեր ցաւակցութիւնը. բայց ինչո՞վ էինք մեղաւոր...

— Ինձ էլ տարէք, ես կամենում եմ [illegible]

[illegible]

մինչև մեր անհետութանալը ես նկատում էի թէ ինչպէս ծնողաց և եղբայրների մօտ, թաշկինակը ձեռին՝ արտասւում էր նա.

Ճիշդ կէս օրին մենք Սեւանայ լճի ափումն էինք. մեր դէմ ու դէմ երեւում էր հնօրեայ կղզին իւր վանքերով, ընդնակարաններով ու ստուէրաւոր ուռենիներով. Նաւակը և նաւավարը նոր էին դուրս եկել ծովից, մենք ամենայն փափագանօք ցանկացանք տեսնել Աշոտ Բ. հայոց արքայի և Միւնեաց, մի շարք նախարարազունների վաղեմի ապաստանարանը, ուր ինքը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը կառոյց Ս. Յարութեան վանքը, կոչելով կղզին «Այս — է վան» առաջնորդեց Ս. Մաշտոց և միանձնացաւ Սիւնեաց Մարիամ Տիկինը և այլն. Բայց նաւավարը խորհուրդ չի տուեց, որովհետև մրրիկը ջրի տակից էր հետևաբար և մեզ կարող էր կորուստ սպառնալ...

Բաւական ժամանակ հեռուից դիտեցինք այդ պատմական սրբավայրերն և [illegible]

Օգոստոսի 9-ին մենք [illegible]

[illegible]

14 մարտի, 1886 թ.

Ալեքսանդրապօլ.

տը գտնվում է բարեխառն գօտու տակ, ուստի փոփոխին էլ այդ գօտու տակ լինելով՝ զորանից մեզ մօտ էլ շատ է լինում, որի համար պատեհ առիթով իւր ժամանակին ժողովելով—յուլիսին—խոստանում եմ ուղարկել յարգոյ խմբագրութեանդ:

Վերջում երկու խօսք: Ցանկալի էր, որ ձեռնհաս մարդիկ ժողովէին տնային բժշկականութեան վերաբերեալ ժամանակից նիւթերը և այն արձանագրելով միասին, անուն առ անուն ներկայացնէին քննութեան:

Վ. Ենուս.

ՍԱԼՆԱՆ

6 յունիսի 86 թ.

(Թղթակցութիւն «Մեղու Հայաստանի» լրագրի)

Յարգոյ խմբագիր: Ձեր աշխատակից Յ. Պապասինեան ներկայ տարւոյ «Մեղուի» 16 համարի մէջ հրատարակելով «Ճանապարհորդական Ակնարկներ» վերնագրով մի նամակ՝ բաւականին հետաքրքիր տեղեկութիւն էր տուել ընթերցողներին չերքեզահայ արմաւիրցոց մասին: Միևնոյն ժամանակ մեծ. պարոնը ցանկութիւն է յայտնում, որ անօգուտ չէր լինել, եթէ գիտական անձինք արմաւիրցոց նախկին և այժմեան բնակութեանց տեղեակ, անցեալ դարերի մէջ պատահած դէպքերը հետազօտող գրագէտներ հրապարակ հանէին գիտցածներն մամուլի միջոցով:

1883—1884 թուականներում Ալեքսանդրապօլում գտնելով զանազան հին ձեռագիր մատեաններ՝ նորանց թւում ձեռք հասաւ և մի մատեան ձեռագիր, որի բովանդակութիւնը լիովին նուիրուած էր չերքեզահայ արմաւիրցոց և Արմաւիրին: Մատեանը կազմել էր Ստաւրօպօլի հանգուցեալ Պետրոս աւագ քահանայ Պատկանեանը: Մատեանը այժմ գտնւում է Ալեքսանդրապօլում նոյն քաղաքի Հայոց հոգևոր դպրոցի ուսուցիչ Յարութիւն Տէր-Մարգսեանցի մօտ իբրև նորա սեփականութիւն: Վստահ լինելով յիշեալ պարոնի բարեսրտութեան վերայ՝ ես հաւատացած եմ, որ նա երբէք չի բացասիլ, եթէ Արմաւիրի անցեալ և ներկայ գրութիւնը հետազօտող մի անձնի հարկաւոր լինի ոչ միայն քաղել յիշեալ մատենից կարևոր տեղեկութիւններ, այլ և մինչև անգամ ամբողջովին ընդօրինակել:

Ընդունեցէք… և այլն.

Քաջբերունի.

Ինչպէս «Մեղուի» անցեալ համարում իբրև լուր հաղորդել էինք, Կովկասեան զինուորական շրջանի Աւագ քահանայ Ստեփան Իվանովիչ Գամելեվսկու յիսնամեակը կատարելու մասին, ամսոյս 7-ին ուղղափառ հոգևորականութիւնը տօնեց զայն. Արժ. յոբելեարին մատուցին մի թանկագին խաչ, նոյն օրը ստացուեցան զանազան տեղերից բազմաթիւ շնորհաւորական հեռագիրներ:

* * *

Ամսոյս 4-ին պատահած սաստիկ փոթորիկը, բաւական վնաս հասցրեց Թիֆլիսին և մանաւանդ շրջակայ գիւղերի թէ այգիներին և թէ պտղատու ծառերին:

* * *

«Կավկազ»ը հաղորդում է, որ Նորին Մեծութիւն պարսից Շահը, Կովկասի գլխաւոր կառավարչապետ Իշխան Դօնդուկով-Կօրսակօվի, բարեհաճել է ադամանդներով զարդարուած իւր պատկերը շնորհել վզի վերայ կրելու համար:

Այս օրերս պարսից հիւպատոսը Իշխանին ներկայացրեց թանկագին ընծան, որ փառաւորապէս ընդունուեցաւ:

* * *

Ինչպէս լսում ենք, տեղիս Ռուս—Սեմինարիայի վերատեսուչ հայր Զուդեցկուն պաշտօն Լազրեւիլի գործը վերջացած է և յանձնուած է զինուորական դատարանի պ. պրօկուրորի տնօրէնութեան:

* * *

Ամսոյս 6-ին մի մանկահասակ նոր ամուսնացած կին իրան գցեց Կուր գետը, ինքնասպանութեան պատճառը, ասում են, եղել է ամուսնու վատ վարմունքը: Խեղդւողը մի հիւսնի կինն է, որ բնակւում էին Մուխրանեան փողոցի վերայ. ալանդակուած դիակը գտնուեցաւ ամսի 7-ին և թաղեցին 8-ին:

* * *

Մեզ հաղորդում են, որ ամսոյս 8-ին Ս. Էջմիածնում Վեհափառը եպիսկոպոսական աստիճան է շնորհել 9 հատ վարդապետներին, որոնցից 4-ը Տաճկաստանցի են, մնացածները այստեղացի:

* * *

ՄՕԶԴՕԿԻՑ պ. Մանասագը գրում է. — Յարգելի բազմաշխատ գիտնական Մկրտիչ Էմինի յոբելեանի օրը եկեղեցիների բարեկարգ արժ. Գաբրիէլ աւագ քահանայ Ցուրփայեանի հրամանաւ տեղիս եկեղեցիներից մինում պատարագ եղաւ, որի ժամանակ և ինքը քարոզ խօսեց, բացատրելով ժողովրդեան Էմինի գործունէութիւնը, մասամբ տեղեկութիւն տալով կենսագրութիւնից, երկար խօսեց նորա գրուածների վերայ, յիշելով մի առ մի գրուածների անունը, նամանաւանդ «Շարականի Թարգմանութեան» մեծ գովասանքով և յարգանօք վերաբերուեց: Ատենաբանութիւնը այն գեղեցիկ ազդեցութիւնը ունեցաւ ժողովրդեան վերայ, որ վերջը մօտ քսան հոգի ցանկութիւն յայտնեցին ունենալ նորա գրուածքներից գոնէ անպատճառ Շարականը:

* * *

Նոյն տեղից պ. Ժողովրդականը գրում է.— Այս վերջին ժամանակներս մեր ժողովրդի կողմից Քրիստոսի սուրբ աւետարանի խօսքերը եկեղեցւոյ բեմից քարոզելու կարևորութիւնը այնչափ պահանջ դարձաւ, որ մինչև անգամ արձագանք գտաւ Հայ պարբերական մամուլում: Այս այսպէս լինելով՝ համարեա ամեն տեղ արդէն սկսել են եկեղեցիներում քարոզ խօսել, Մօզդօկում նոյնպէս մեծ պասից սկսեալ արժ. հայր Գաբրիէլ ա. քահ. Ցուրփայեանը մի քանի անգամ քարոզ խօսելով, վերջին անգամ Զատկի կիւրակի երեկոյեան ս. Աստուածածնայ եկեղեցում քարոզեց մի քանի կարևոր մինչև անգամ անհրաժեշտ բաների մասին, որի համար ժողովրդի հասկացող դասից մեծ համակրութիւն գտաւ, իսկ ցաւալին այն է, որ գտնվեցան մարդիկ, մինչև իսկ եկեղեցական, որոնք այսպիսի ազնիւ գործի ժամանակ էլ նոյն իսկ եկեղեցում անվայել զիրք բռնեցին:

— Այս առթիւ հրաւիրում ենք գերապատիւ Սրբազան Առաջնորդ Սուքիաս Եպիսկոպոսի քաղցր ուշադրութիւնը:

* * *

Շուշիից մեզ գրում են, որ ամբողջ գաւառումս տարածուած է վնասակար թրթուր միջատը: Սարսափելի երաշտ է, անձրևներ Ղարաբաղի սովորութեան պէս այլ ևս չի տեղում, թթենի այգիներն առաջուայ պէս չեն խոստանում և այժմուանից գործարանատէրերը գործ են սկսած:

* * *

Պ. Յ. Նազարեանցը հաղորդում է մեզ հետևեալը. «Մօտ օրերումս Թիֆլիսում վախճանուեցաւ Գրիգոր Աւետիքեան Սերեբրակեանց ազգանունով մի համեստ կարողութեան տէր վաճառական (բուղինտո ծախող): Հանգուցեալը ամուրի էր և յայտնի էր շատերին իւր ի ծածուկ արած բարեգործութիւններով: Թաղման նախընթաց օրը նորա պահարաններից մէկում գտան երեք տարի առաջ օրինական ճանապարհով հաստատած մի կտակագիր: Այդ կտակով նա 5000 ռ. և իւր բոլոր կայքը յատկացրել է իւր միակ մերձաւորին իւր քրոջը, իսկ մի 4000 ռ. էլ կտակել է հետևեալ հաստատութեանց. 500 ռ. Ներսիսեան դպրանոցին, 500 ռ. Ս. Գայիանեան ուսումնարանին, 500 ռ. Նորաշէն եկեղեցւոյ Մարիամեան դպրոցին, 500 ռ. Հաւլաբարի Շամքորեցոց եկեղեցւոյ դպրոցին, 300 ռ. Կովկասեան Հայոց Բարեգործական ընկերութեանը 200 ռ. Թիֆլիսի Հայուհեաց ընկերութեանը, 500 ռ. Թիֆլիսի արհեստաւորաց դասին՝ (համքարներին) նորանով մի չքաւոր աղջիկ մարդու տալու համար, բացի սրանցից՝ մի հազար (1000) ռ. էլ Խրիմեան Հայրիկին, որ նա ըստ իւր բարեհայեցողութեան գործ դնէ Տաճկահայաստանում այլ և այլ բարեգործական նպատակով:

Չ'ասենք արդեօք, որ հանգուցեալ Սերեբրակեանցը իւր այդ համեստ կտակով իրանից առաւել հարուստ հայերին էլ կտակում է մի թանկագին բան, այն է՝ մի օրինակելի բարեգործութիւն:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ.

—

Ֆրանսիական պատգամաւորներին ներկայացվեցաւ Դեղին Գիրքը, որ բովանդակում է իւր մէջ դեսպանական գրագրութիւնք ռումելիական և յունական խնդիրների մասին: Այս գրութիւններից առաջ ենք բերում Բերլինի Ֆրանսիական դեսպան պ. Դէ-Կուրսէլի ծանուցագիրն, որ բովանդակում է նորա խօսակցութիւնը կոմս Ֆօն-Բէրխէմի հետ: Ահա ծանուցագիրը:

«Բերլին 1-ին մայիսի 1886 ամի: Խորհրդի պ. Նախագահ. Ես չը յապաղեցի հաղորդելու Գերմանիայի արտաքին գործոց նախարարին վերջին ժամանակ ձեզնից ստացած հեռագիրներիս էական բովանդակութիւնն, որոնք բովանդակում են գործողութեանց եղանակն, որին հետևել է Ֆրանսիական կառավարութիւնը Յունաստանի խնդրում: Մեր գործողութեանց եղանակն, որ արգար է Յունաստանի և բոլորովին մտերմական է Եւրոպայի վերաբերութեամբ, անհրաժեշտ էր մինչեւ այն պատճառով, որ շատ օտար լրագիրներ աշխատում էին կասկած յարուցանել և տարակուսանք Ֆրանսիայի վարմունքի մասին յունական զինաթափութեան խնդրի մէջ: Այսօր ես տեսակցեցայ կոմս Բէրխէմի հետ, որ ժամանակաւորապէս փոխարինում է կոմս Հէրբէրտ Բիսմարկին և աշխատեցի ներկայացնելու նրան ճշգրիտ ձևով այն շարժառիթներն, որոնք ստիպեցին Ֆրանսիային գործել որոշեալ յայտնի կերպով: Ես ասացի, որ Ֆրանսիան երբէք բաժանված չէ պետութիւններից յունական խնդրում. նա բոլորովին համաձայն է նոցա հայեցակէտերին: Նա բոլորովին մասնակից է նոցա հոգացողութեան և ջանքերին: Ընդհանրապէս նա գործում է իբրև պետութիւն, որ Եւրոպայի ներկայ վիճակում ամենից աւելի գնահատում է խաղաղութիւնը: Մի քանի ընդհանուր մտածմունքներ, իրաւ է, արգելք եղան նրան ընդունելու բռնադատական միջոցների գործադրութիւնը Յունաստանի դէմ: Բայց նա նոյն չափաւորութիւնը ցոյց տուեց նաև Բուլղարական գործոց բարդութեան սկզբում, երբ կարող էր գարթել խնդիր, յանուն Եւրոպայի ֆիզիքական ուժի գործադրութեան մասին: Այսպիսի վարմունքի շարժառիթները գնահատվեցան Եւրոպական արքունիքներից և ոչ ոք կասկած չը տարաւ Ֆրանսիայի վերայ, թէ նա ցանկանում է անջատվել և այլ ճանապարհով ընթանալ: Իրաւ է, մեր հրաժարումն մասնակցելու ծովային ցոյցերին մեզ դրեց մի տեսակ առանձին վիճակի մէջ, որ կրում է Յունաստանի պաշտպանութեան կերպարանք, բայց մենք կամենում էինք նրանից օգուտ քաղել բոլոր պետութեանց ընդհանուր շահերի համար: Աչքի առաջ ունենալով ստիպողական միջոցների սպառնալիքը յոյներին, որ անում էր Եւրոպան վերջին նախազգուշացումն, որ մենք արինք բարեկամական ձևով, կարող էր, խնայելով յոյների անձնասիրութիւնը, հեշտացնել նոցա համար պատուաւոր նահանջը, որ կ'ստանար անկախ ինքնուրոյն գործողութեան կերպարանք: Եւ նոքա յիրաւի արտայայտեցին պատրաստականութիւն ընթանալու այս ճանապարհով, թէև դուցէ նոցա առաջին ծանուցումներն չէին ցանկալի պարզութեամբ և որոշ ձևով: Բայց և այնպէս առաջին ամենադժուար քայլն արած էր և զինաթափութեան սկզբունքն ընդունած: Կարելի է բոլորովին լաւ չէ, որ պետութիւնք այդ րոպէին չը տուին յոյներին բնաւ ժամանակամիջոց, այլ իսկոյն ուղարկեցին վերջնագիր, որ դժգոհութիւն առաջ բերեց և ստեղծեց փոքրիկ Յունաստանի և և միացեալ Եւրոպայի մէջ ինքնասիրութեան խնդիրը: Ինչ և իցէ՝ մի անգամ որ վերջնագիրը յանձնվեցաւ, պէտք է յուսալ, որ Յունաստանը խոհեմութիւն կ'ունենայ խոնարհելու Եւրոպայի միաձայն կամքի առաջ, որպիսի ձևով էլ սա արտայայտված լինէր: Իւր կողմից Ֆրանսիան շարունակում է իւր ջանքերն էլ ի գործ դնել նոյն նպատակի համար: Նա շարունակում է Յունաստանին խորհուրդ տալ կատարելու Եւրոպայի կամքը, իրապէս սկսելով զինաթափութիւնն և մենք հաւատում ենք, որ այս բարեկամական ճնշումն չի մնալ առանց հետևանքի: Կոմս Բէրխէմ հաւաստիացրեց ինձ, որ նա կը յայտնէ գերմանական առաջին նախարարին իմ հաղորդակցութիւնքս Ֆրանսիական կառավարութեան հայեցուածքների և գործողութեանց մասին: Առ այս նա ինքն էլ ինձ յայտնեց, որ Բերլինի արքունիքն երբէք հաւատ ընծայած չէ լուրերին, որ իբրև թէ Ֆրանսիան ստանձնել է Յունաստանի վերաբերութեամբ որևէ պարտականութիւնք: Ընդունեցէ՛ք և այլն: Ալֆօնս դէ-Կուրսէլ»:

—

Բաւարացւոց անբաղդ թագաւորի եղերական մահը խորը տպաւորութիւն գործեց քաղաքագիտական աշխարհում: Նորա հոգեկան հիւանդութիւնը վաղուց արդէն յայտնի էր, սակայն ոչ ոք չէր սպասում այդ տեսակ վախճանին: Լուդովիկոս II մեծ ժողովրդականութիւն ունէր և նրան շատ էին սիրում, չը նայելով որ վերջին ժամանակս վարակուած լինելով հոգեկան այն անբուժելի հիւանդութեամբ, շատ չարութիւններ գործեց և մեծամեծ նիւթական վնասներ պատճառեց իւր ազգին: Սրա մահից յետոյ թագաւոր հրատարակուել է նրա կրտսեր եղբայր, իշխան Օտտոնը, որ նոյնպէս վաղուց հիւանդ է հոգեպէս և բացի սրանից ունի մէջքի ուղեղի անբուժելի հիւանդութիւն: Ուստի իշխանապետ մնում է դարձեալ արքայի հօրեղբայր Լիւտպոլդը և թագաւորի ինքնասպանութեամբ գործերի դրութիւնը անփոփոխ կը լինի: Իշխանապետ Լիւտպոլդը չէ վայելում բաւարացւոց համակրութիւնն, ուստի սրա կառավարութիւնը հանգամանքներից մի ստիպողական երևոյթ կը լինի:

Աւելորդ չէ առաջ բերել այստեղ Բաւարացւոց թագաւորի մասին մի քանի կէտեր: Լուդովիկոս II շատ էր սիրում արուեստ, ուստի հեռու էր պահում իրան կառավարութիւնից: Բայց երբ նա ինքնակամ գործում էր, նրա գործունէութիւնը բարեբեր էր: Նա մեծ համակրութիւն էր ցոյց տալիս սահմանադրական սիստէմին և միշտ աշխատում էր իւր ազգի ամենալաւ ձգտումներին ձեռնհաս լինել: Նա պաշտպանեց Բաւարիան պապականութիւնից, ստիպում էր նախարարութիւնը անպայման հպատակել ազգային ներկայացուցիչների կամքին. նա գերմանական միութեան կատարեալ ախոյեան դարձաւ և գերմանական Թագաւորներից առաջինն էր, որ առաջարկեց պրուսաց կայսեր ընդունել միացեալ գերմանական կայսրութեան Թագը: Վերջապէս իւր մասնաւոր կեանքի մէջ իւր մեծ հարստութիւնը ծախսում էր գլխաւորապէս յօգուտ արուեստագիտութեան. ուստի նա իւր երկիրը հարստացրեց ճարտարապետական գանձերով, օգնում էր երաժշտական ստեղծագործութեան: Եթէ նորա արած բոլոր բարերարութիւնը համեմատենք այն օտարոտի նորա արարմունքների հետ, որի համար նրան կշտամբում են, անկարելի է չը համաձայնել, որ առհասարակ նորա Թագաւորութիւնը շատ և շատ բարեբեր էր: Սորանով էլ բացատրվում է այն, որ հանգուցեալ Լուդովիկոս Թագաւորը, չը նայելով նորա ծըգնաւորական կեանքի, սիրելի էր իւր ազգին, սորանով էլ բացատրվում է և այն սարսափելի սուգը, որ կրեցին Բավարացիք՝ իմանալով իրանց Թագաւորի եղերական մահը: Հեղինակութիւն վայելող բժիշկները վկայեցին առանձին Թղթով, որ հրատարակուեցաւ Թագաւորի մահից յետոյ, Թէ Թագաւորը անբուժելի խելագարութիւն ունի: Սակայն այս խելագարութիւնը աշխարհի համար հաստատ փաստերով չէր քննուած և Թագաւորի բժիշկը մինչև անգամ հարկաւոր համարեց բողոքել բժիշկների 'այդ եզրակացութեան դէմ: Թագաւորի մայր այրի Մարիամ Թագուհին իմանալով որ որդւոյ վերայ սահմանել են իշխանապետութիւն, այնքան է յուզուել, որ որդւոյ մահից առաջ մնել է կուսաստան: Թագուհւոյ այս արարքը հասկանալի է երևում նրանից, որ Լուդովիկոսի վերայ 'իշխանապետութիւն կարգելու գիտաւորութիւնը յանկարծ ծնաւ պալատականների մէջ և այդ այնքան շտապով կատարուեցաւ, որ մօր վերայ պէտք է վատ ազդեցութիւն գործէր: Հէնց որ իշխանապետութիւն կարգեցին անբաղդ Թագաւորին զըրկեցին մարդկային հասարակութիւնից, մանաւանդ նրա սիրելի անձներից, որոնց նա սովորել էր, որոնց օգնութեան իւր կեանքի շատ րոպէներում նա կարօտ էր լինում և շրջապատեցին նորան օտար անձինքներով: Բժիշկ գուտդօնը, որ խեղդուեցաւ Թագաւորի հետ Շտարնբերգ լճի մէջ, ստորագրեց այն եզրակացութիւնը, որով Թագաւորին դատապարտեցին քաղաքական մահի: Այս բժշկի հետ Թագաւորը զբօսնում է մի այնպիսի տեղերում, ուր մարդ չէ գտնվում, որ ազատէր խեղդւող Թագաւորին: Լճի ալիքների մէջ կուլ տուած զոհերը հանելու համար փորձուած ջրասուզակներ պէտք է հրաւիրէին: Թագաւորի մարմինը մեծ հանդիսով տարան Միւնխէն և Թաղեցին Թագաւորական շիրիմի մէջ պալատական եկեղեցում:

—

Լրագիրներում տպուած էր Բուլղարացւոց Աղէքսանդր իշխանի ճառը, որով նա բաց է արել ազգային ժողովի նիստը: Ահա այն ճառը՝

« Պատմական այն մեծ եղելութիւնից յետոյ, որ կրեց երկիրը, ես մեծ ուրախութեամբ մայրաքաղաքի մէջ ողջունում եմ առաջին ազգային ժողովը, որին մասնակից են անդրբալկանեան բուլղարացւոց ներկայացուցիչները: Մեծապատիւ տեարք, խօսք չեմ գտնում յայտնելու իմ անհուն շնորհակալիքս այն քաջասիրտ ազգին, որ իբրև մի մարդ ելաւ պաշտպանելու իւր երկիրը Թշնամու դէմ և որ բոլորը զոհեց, որպէս զի պահպանուէր մեր երկրի պատիւը, ազատութիւնն և ամբողջութիւնը: Մեծապատիւ տեարք, պարտք եմ համարում ձեր միջնորդութեամբ շնորհակալութիւնս յայտնել բուլղարացւոց ազգին զինուորների քաջութեանց համար, այն հայրենիքի որդի կոչելու արժանի զինուորներին, որոնցով մենք հաւասարապէս պարծենում ենք և որոնք անօրինակելի քաջութեամբ և ինքնազոհութեամբ Թշնամուն հարուած հարուածի ետևից տուին. հալածեցին նորան նորա իսկ սեպհական հողի վերայ և ստիպեցին նորան դիմելու զօրաւոր օգնականին, որ նա ազատէ նորան անխուսափելի վնասից: Բուլղարացւոց զէնքի այս հերոսական քաջութիւնները և բուլղարացւոց ազգի մեծամեծ զոհաբերութիւնները ընծայեցին Բուլղարիային բոլոր քաղաքակիրթ եւրոպացւոց համակրութիւնը, հեռացրին խոչընդոտներ և դժուարութիւններ և իրանց բոլոր ազդեցութեամբ օգնում էին իրագործելու օրինական ցանկութիւններ և ձգտումներ: Ահա Թէ ինչու համար մենք, մեծապատիւ տեա՛րք, մեծ ուրախութեամբ կարող ենք յայտնել ձեզ, որ այն միութիւնն, որ երկար տարիներ սպասվում էր և անկեղծ ցանկութիւնների առարկայ էր դարձած, իրագործուեցաւ. սրա ապացոյցն այն փաստն է, որ այսօր ընդհանուր բուլղարացւոց ազգային ժողովը կ'սկսի քննել և վճռել այն խնդիրները, որ վերաբերում են ընդհանուր հայրենիքին: Այն պատերազմը, որ Աստուծոյ կամքով յաղթական էր, մի նոր դարագլուխ եղաւ պատմութեան համար և մեր երկրին տուաւ պատուաւոր տեղ Բալկանեան Թերակղզու մեր դրացի պետութեանց մէջ: Այս պատերազմը ծնաւ ազգի մէջ հաւատ դէպ իւր ոյժեր և զարթեցրեց նրա մէջ յոյս փառաւոր ապագայի, բայց միւս կողմից նա Թուլացրեց մինչև յայտնի աստիճան երկրիս նիւթական միջոցներ և յարոյց նոր ծանրութիւններ և նոր կարօտութիւններ, որոց հարկաւոր է բաւականութիւն տալ: Այս նպատակին հասնելու համար կառավարութիւնը կը ներկայացնէ ձեր գիտութեան օրէնքներ և առաջարկութիւններ, որ, ես համոզուած եմ, դուք կը քննէք նմանօրինակ ծանր ուշադրութեամբ: Յուսալով որ դուք այս կողմից չէք զլանայ կառավարութեանը ձեր լուսաւորեալ գործակցութիւնը, ես յայտարարում եմ նիստը բացուած»:

Ժողովի բացման ներկայ էին դիւանագիտական դասի բոլոր անդամները հանդիսաւոր նշանազգեստով: Դիւանի առաջարկութեամբ նոր պատգամաւորները երդուեցին սահմանադրութեան և իշխանին, յետոյ ընտրեցին յանձնաժողով, որ պէտք է կազմէ ուղերձ ի պատասխան իշխանի ճառին:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վերջին ժամանակում Իտալիայից նորանոր տեղեկութիւններ են գալիս Էտնա հրաբուղխի կործանիչ գործողութիւնների մասին: Հրաբուղխի նոր կազմուած կրատերներից մեծ քանակութեան Լաւա է դուրս գալիս, որ երկրի ամենապտղաւէտ տեղերում տարածուելով ամենայն ինչ կործանում է իւր ճանապարհի վերայ: Հրաբուղխը դուրս է ժայթքում ծուխ և մոխիր. օդի մէջ ծծումբի հոտ է կանգնած. ցերեկը հրաբուղխը շրջապատուած է ծանր մԹագոյն ամպով, իսկ գիշերը լուսաւորուած է այդ սոսկալի ստորերկրեայ հրդեհի փայլով. Մի և նոյն ժամանակ լսելի են լինում ստորերկրեայ որոտումներն. իսկ գետինը անընդհատ շարժվում է:

Պարբերաբար յայտնւող այս երևոյթը գիտութեան քննութեան առարկայ է դարձել և գիտնականները երկրաշարժի մասին զանազան ենԹադրութիւններ են անում. Աւելորդ չենք համարում տեղեկութիւն տալ նոր ենԹադրութեան մասին, որը այժմ անխտիր ընդունուած է գիտութեան մէջ. Այս նոր ենԹադրութեամբ ստորերկրեայ այդ սոսկալի ոյժը կախուած էր մեծ ծովերից և ովկիանոսներից. Որ ջուրը մեծ դեր է կատարում հրաբղխային երևոյԹների մէջ երևում է նորանով, որ հրաբուղխները առհասարակ զետեղուած են երկրիս մակերևոյթի վերայ միշտ ծովերի ափերին. ծովից հեռու ցամաքի մէջ տեղում չը կայ ոչ մի հրաբուղխ. Թէև Միջին Ասիայում, հեռու ծովերից կան հրաբուղխներ, սակայն վերջին հետազօտութիւններին նայելով դոքա իսկական հրաբուղխներ չեն, այլ Թէ երևցած երևոյԹները առաջ են գալիս երկրիս վերին շերտերի մէջ գտնուած ածուխի այրելուց. Այսպէս ուրեմն, բոլոր հրաբուղխները բացառապէս գտնվում են ծովափնեայ տեղերում. Այս փաստը նախկին ենԹադրութեանց մէջ անբացատրելի էր, իսկ այժմ ջրային ենԹադրութիւնով գեղեցիկ կերպիւ բացատրվում է. Ահա Թէ ինչի մէջ է կայանում այդ նոր ջրային ենԹադրութիւնը, հրաբուղխների մասին.

Երկրագունդն, ինչպէս յայտնի է, կազմուած է հրանիւթ միջուկից և արտաքին համեմատաբար շատ բարակ փարից կամ կեղևից. Երկրագունդը փոքր առ փոքր սառչում է, սակայն նրա սառչելն այնքան դանդաղ է կատարվում, որ անկարելի է նկատել շատ կարճ ժամանակում. Սակայն պէտք է ենԹադրել, որ նրա սառչելը կատարվում է ոչ ամենայն տեղ հաւասարապէս. աւելի արագ է լինում ծովի և ովկիանոսների յատակում և դանդաղ ցամաքի վերայ. Այս պատճառով երկրիս կեղևն, որից կազմուած է մեծամեծ ջրային աւազանների յատակը, աւելի հաստ պէտք է լինի, քան Թէ մայր ցամաքի մակերևոյԹի կեղևը. Այս անհաւասարաչափութեան շնորհիւ, այն տեղերում, ուր որ միացած են երկրիս կեղևի այդ երկու զանազան շերտերը, երևում են ճեղքուածքներ և կտրուածքներ. Ծովի ջուրը ծծուելով այդ ճեղքուածքների մէջ և խորասուզուելով հասնում է այն տեղերը, ուր երկրագնդի կազմող մասերը եռած դրութեան մէջ են. այսինքն ուր գրանիտը հալվում է նոյնպէս հեշտ, ինչպէս մեր իմանալի տաքութիւնից հալվում է մեղրամոմը. Այստեղ ջուրը մի վայրկեանում գոլորշիանում է ստանալով մեծ առաձգականութիւն. Այս գոլորշիք ծանրանում են երկրիս հրանիւթ զանգուածի վերայ. հեղանիւթը շտապում է դուրս ժայթքել, շարժում է գետինն և վերջապէս հրաբուղխի միջով ճանապարհ գտնելով, սաստիկ ոյժով դուրս է հոսում երկրիս մակերևոյթի վերայ իբրև լաւա, դուրս ածելով միևնոյն ժամանակ բարձր օդի մէջ ահագին քանակութեամբ մոխիր և ջրային գոլորշիք:

Ահա այս է երկրաշարժի մասին նոր ենԹադրութիւնը, որ աւելի մօտիկ է ճշմարտութեան.

⁂

Անձեռուն կին մը Էլէվին անուն, Հարրի Լանտըն անուն երիտասարդի մը հետ վերջերս ծանօԹացաւ. Էլէվին ակռաներով և ոտներով կը կատարէ զոր ինչ այլք ձեռօք կընեն. դաշնակ կածէ, կասեղնագործէ, կը նկարէ, կը գրէ. երիտասարդը սիրահարուելով նմա՝ ի կնութիւն ուզեց և նա երիտասարդին ոտքն իյնալով գոչեց. «Շնորհակալ եմ որ այսպիսի ծիծաղելի, և կանացի գեղեցկութիւնը վիրաւորող վիճակէ մը կազատէք զիս». Հարսանեաց օրն, հարսն՝ առաջին անգամ ըլլալով, զարմանալի կերպով պատրաստուած երկու բազուկ և ձեռներ ունեցաւ, զոր փեսայն նուիրած էր իբր ընծայ հարսանեկան և որոց համար Լոնտոնի մեքենագործներէն միոյն վճարած էր 8000 ֆրանք.

(փունջ).

ԽՄԲԱԳԻՐ ՊԵՏՐՈՍ ՍԻՄԷՕՆԵԱՆՑ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ Հ. ԷՆՖԻԱՃԵԱՆՑ

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ Է ԵՒ ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԷ
ԲԱՐԵՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԱՅՍՊԷՍ ՊԷՏՔ Է
ԵՒ
ՁՈՆ ՏԵՆՆԵՐ
Վերնագրով գրքոյկը յօգուտ մի ՉՔԱՒՈՐ ՈՒՍԱՆՈՂԻ
ԳԻՆՆ Է 15 ԿՈՊԷԿ
Դիմել *Шуша. Петросу Теръ-Оганесянцъ или Авету Папянцъ*

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը յայտնում է 'ի գիտութիւն ընդհանրութեան, Թէ քաղաքային Խորհուրդը, 'ի նկատի ունենալով առաջիկայ չորս տարով 1887—1890 քաղաքային ընդհանուր ընտրութիւնները, 1886 Թ. մայիսի 5-ի նիստում որոշեց,

1) Կազմել ընտրողական ցուցակներ մինչև ներկայ տարւոյ օգոստոսի 1-ը:

2) Ընդհանուր և անբաժան կալուածքում մասն ունեցողներին իրաւունք տալ յայտնելու Վարչութեանը մինչև Յուլիսի 1-ը ընդհանուր կալուածքում իրենց մասն ունենալու մասին, ցոյց տալով իրենց պատկանելի բաժինը: Յայտարարութիւնը ներկայացնելուն պէս վարչութիւնը հաւաքած հարկը հաւասարապէս կը բաժանէ կալուածատէրերի մէջ, եԹէ յայտնի է նրանց Թիւը:

3) Ընտրողների հաւատարմատարները և անչափահաս ընտրողների խնամակալները պէտք է ներկայացնեն եօԹ օր ընտրութիւններից առաջ քաղաքագլխին՝ առաջինները սահմանած դրոշմաւոր Թղթի վերայ գրած իրենց հաւատարմաԹղԹերը (շրջաբ. Ն. Գ. Մինիստ. 1876 Թ. Նոյեմբերի 26-ից, № 10,766), հաստատած նոտարիուսով, եԹէ նրանց յանձնողների ստորագրութիւնները ծանօԹ չեն Վարչութեանը, իսկ վերջինները՝ խնամակալութեան հրամանները, որով նրանք նշանակուած են խնամակալի կոչումի մէջ: Ինչպէս հաւատարմատարներին, նոյնպէս և խնամակալներին իրենց խնամակալութեան ներկ քոյ հետ եղողների գրել ընտրութեան ցուցակներով մի համարի տակ ընտրողական ժողովի նիստի օրը, այդ անձանց անունները կախել, նիստի դահլիճում:

4) Վարչութեան կողմից պատրաստած ընտրողական ցուցակները, յայտնել 'ի գիտութիւն ընդհանրութեան Սեպտեմբերի 4-ին, իբրև լըրացուցիչ յաւելուած լրագիրների, ուղարկել նրանց ստորագրողներին և ցուցակները հանդէս հանել խորհրդարանի դահլիճում:

5) Ընտրողական ցուցակներում եղած անկանոնաւորութեան դէմ քաղաքի բնակիչների կողմից արած նկատողութիւնները, ընդունել քաղաքային վարչութեան մէջ, բացառապէս Սեպտեմբերի 7-ից մինչև 21 և յետ այնորիկ ցուցակները ներկայացնել Խորհրդի հաստատութեանը: Քաղաքային վարչութիւնը պատիւ ունի յայտարարելու վերը գրուածները, որպէս զի այն անձինք, որոնք ընտրութեան ժամանակ ձայն ունին, իւր ժամանակին ուղարկեն Քաղ. Վարչութեանը այդ մասին իրենց նկատողութիւնները: (126) 3—3

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ, համաձայն բարձրագոյն հաստատած քաղաքային կանոնադրութեան 17 և 22 յօդ. և այս տարւոյ մայիսի 5-ին կայացած քաղաքային Խորհրդի որոշման, հրաւիրում է պ. պ. տանտէրերին, որոնք ցանկանում են մասնակցել առաջիկայ քաղաքային չորս 1887—1890 Թ. տարի ժամանակով ընդհանուր ընտրութիւններին ներկայացնել անմիջապէս քաղաքային գանձարանին մինչև այս տարւոյ մայիսի 31-ը իրենց կալուածքների վերայ մնացած գնահատութեան հարկի ապառիկ դրամները: Քաղաքային վարչութիւնը այսու յայտարարում է, Թէ այն անձինք, որոնք նշանակեալ ժամանակամիջոցին լիովին չեն ներկայացնի իրենց վերայ մնացած ապառիկները ընտրողական ցուցակների մէջ չեն նշանակուիլ: (120) 3—3

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ ТИФЛИСЪ, 14-го Iюня 1886 г. Типограф. М. Ротъ и К-о На Гал. проспектѣ Домъ № 41. Տպարան Մ. Ռօտինեանց և ընկ.